

ІДЕОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 3(30), с. 81–86

Проаналізовано специфіку розвитку політичних ідеологій в Україні з погляду розробки цілісної ідеологічної позиції щодо визначення політичного місця і ролі України у сучасному глобалізованому світі.

Проблема політичного позиціонування України в сучасному глобалізованому світі є одним з пріоритетних напрямів досліджень політичної теорії. Водночас зазначена теоретична значущість аналізу цієї теми поєднується з цілим рядом практичних аспектів, що стосуються специфіки визначення внутрішньодержавних і зовнішньополітичних пріоритетів демократичного розвитку політичної системи України.

Звернення до цієї проблематики зумовлюється такими причинами. По-перше, сучасний розвиток будь-якої політичної системи необхідно розглядати не тільки у внутрішньому, а й у зовнішньому аспекті. Це зумовлюється не лише загальними змінами політичного середовища, а й усією сукупністю процесів політичного, економічного, правового і соціального характеру, що нині окреслюються поняттям “глобалізація”. Таким чином, розвиток політичної системи України та її демократизації нерозривно пов’язані з процесом зовнішньополітичного позиціонування України в сучасному світі, який включає в себе й розробку загальної ідеології, яка, з одного боку, закріплює певні цінності та орієнтири генези політичної системи України, а з другого — дає можливість визначити місце та роль України у міжнародній політиці. Усе це істотно актуалізує науково-політологічні дослідження ідеологічних детермінант політичного позиціонування України в умовах глобалізації. По-друге, сам феномен демократичного розвитку, як переконливо доводить у своїх працях відомий американський політолог Р. А. Даль, включає в себе обов’язкову зовнішню складову, яка, власне, і дає змогу “вписати” ту чи іншу політичну систему в загальну сві-

тову демократичну спільноту [1]. Це, у свою чергу, відкриває не тільки широкі перспективи для політичної компаративістики, а й дає можливість встановити загальні міжнародні індекси демократії, визначити якісні та кількісні показники розвитку демократії в частині забезпечення фундаментальних принципів демократичного врядування, соціальної і правової державності. Потретьє, необхідно наголосити на тому, що актуальність аналізу цієї теми пояснюється ще й тим, що наразі для України як ніколи важливим є чітке позиціонування на міжнародній арені розвитку й утвердження демократії, що неможливе без розробки та поширення відповідної ідеології загальнодержавного і суспільного розвитку. У цьому сенсі особлива роль надається політичній науці, яка повинна забезпечити зазначений процес міцною та адекватною теоретико-методологічною основою.

Таким чином, аналізуючи ідеологічні детермінанти політичного позиціонування України в умовах глобалізації, потрібно вирішити такі конкретні завдання: а) визначити основні складові сучасної глобальної політичної ідеології України, окреслити етапи її розвитку та основні зовнішньо- і внутрішньополітичні детермінанти, б) схарактеризувати основні політичні проблеми розробки загальної ідеології глобального політичного позиціонування України як сучасної демократичної держави, в) окреслити перспективи розробки цілісної ідеологічної основи для формування фундаменту загального політичного позиціонування України у сучасному світі.

Повноправною учасницею глобального політичного процесу Українська держава стала із

набуттям суверенності. Сам факт появи на міжнародній арені України як суверенного суб'єкта значно змінив геополітичну ситуацію в світі. Не випадково З. Бжезінський назвав цей факт "третьою за своєю значущістю подією в XX столітті після розвалу Австро-Угорської імперії у результаті Першої світової війни та розколу світу на два протилежних табори внаслідок Другої світової війни" [2]. Після розпаду світової комуністичної системи і Радянського Союзу сучасні політичні процеси характеризуються загостренням боротьби різних центрів сили, блоків, союзів, тимчасових альянсів за сфери впливу. Геополітичні інтереси провідних країн світу стали основною рушійною силою сучасних політичних процесів. Докорінна зміна світового політичного устрою і геополітичної ситуації на планеті після припинення ідеологічного протистояння двох соціально-ідеологічних систем відбувається на тлі боротьби впливу глобалістичних і антиглобалістичних ідеологічних тенденцій, повсюдного посилення загроз безпеці, проявів міжнародного тероризму тощо. Політичний процес вибудовується відповідно до впливу економічного, соціального, технологічного, ідеологічного чинників, що створюють основу для поведінки політичних акторів на державному та глобальному рівнях.

Тенденції сучасного глобального політичного процесу вимагають від його суб'єктів мобільної реактивної політики, дій відразу на кількох рівнях, що є певним викликом для новостворених держав зі слабо окресленими національними інтересами. Україна зосереджує зовнішньополітичні зусилля на створенні і розбудові надійних механізмів захисту на двосторонньому, субрегіональному, регіональному і глобальному рівнях. Отже, участь України в глобальному політичному процесі відбувається в загальному вигляді у кількох напрямках: встановлення зв'язків з іншими державами, насамперед країнами — лідерами глобального політичного процесу; взаємодія з міжнародними організаціями; побудова міждержавних відносин з країнами-сусідами; регіональна співпраця та інтеграційні відносини [3].

Пріоритети участі України в глобальних політичних відносинах за роки незалежності зазнали істотних змін, що також ускладнює зайняття нею місця серед значущих суб'єктів глобальної політики. Зокрема, для всього періоду державотворення 1991–2011 рр. у зовнішній політиці України домінувала так звана багатовекторність. Слід

зазначити, що вона значною мірою була пов'язана з внутрішніми ідеологічними детермінантами. В Україні існувала проблема забезпечення національної єдності та соборності держави, вирішення якої ускладнювалося ціннісно-світоглядним розшаруванням українського суспільства, яке обумовлювалося культурно-історичними відмінностями окремих регіонів України і поглиблювалося внаслідок ідеологічних спекуляцій на цій проблематиці з боку певних внутрішньо- та зовнішньополітичних суб'єктів. Проблема української багатовекторності полягала не тільки в розчленованості зовнішньої політики влади між Сходом і Заходом, а в загальній розмитості та невизначеності ідеологічних детермінант перших етапів політичного процесу державного виміру. Відзначена політико-ідеологічна невизначеність щодо пріоритетів участі у глобальній політиці ускладнюється тим, що і на рівні теоретичної свідомості — серед науковців — немає одностайної думки щодо регіонально-цивілізаційної "приналежності" України. Скажімо, С. Пирожков вважає, що Україна є регіональною, виключно європейською державою, тобто її власні національні інтереси виявляються через загальноєвропейські структури [4]. Хоча інші вчені схильні розглядати її як державу бірегіональну [5]. С. Хантінгтон також розглядає Україну як державу, що локалізована на порубіжжі між двома протилежними цивілізаціями, примирення яких не передбачається. Вона безпосередньо розділяє ті країни, які є членами НАТО, і Росію, яка там ніколи не буде, і тому Україна має відігравати роль санітарного кордону [6].

Водночас, статус України як держави середнього рівня в світовій ієрархії свідчить про те, що наша держава має недостатньо так званої "структури сили" для того, щоб кардинальним чином впливати на глобальний політичний процес. Для України мова йде не про пошук способу зайняти місце в центрі світу в своєрідній єдності суперництва й співробітництва, а про те, щоб не дати відсунути себе на периферію і не посісти програшної позиції на узбіччі глобального світу [7]. Ця обставина має своїм наслідком постійно зростаючий тиск на Україну з боку Росії, США та Європейського Союзу. Такі намагання є результатом зміни конфігурації сил як на глобальному, так і на регіональному — європейському рівні. Подібна ситуація, пише з цього приводу В. Манжол, є викликом для України, вона має свої "мінуси" та "плюси". До перших належить ризик конфліктної ескалації протиріч між полюсами і загальної деста-

білізації європейського регіону, що загрожує катастрофічним зменшенням простору для зовнішньополітичного маневру України та посиленням її залежності. До плюсів, за умов відродження політики мультіполярного балансування, можна віднести нові можливості захисту власних інтересів [8]. В останньому випадку йдеться про можливість ведення власної геополітичної гри, використовуючи суперечки між провідними центрами геополітичної сили. Проте, для ведення власної політики у глобальному вимірі має існувати власна чітка стратегія, яка визначає ідеологічні пріоритети та містить образ майбутнього України в загальносвітовому контексті.

Україна створила незалежну державу за умов практичної відсутності власних стійких ідеологічних проєктів, що були б висвітлені у довготривалій філософсько-політичній полеміці, знаходили відображення в розвитку політичної та партійної систем. Її становлення проходило на тлі глобалізації, інформаційної відкритості, прискоренні темпів політичних процесів — і саме тому замість вироблення власних цілісних ідеологічних концептів, політичні ідеї та концепції були значною мірою запозичені. Водночас, складність сучасної політичної ситуації в Україні значною мірою викликана специфічністю, навіть унікальністю обставин, за яких відбувається процес формування держави. Виникнення нашої держави відбувалося за умов, що суттєво відрізнялися від складання Вестфальської системи — коли глобальна політика відображала результати внутрішнього націотворення. Створення й оформлення більшості сучасних держав Європи стало результатом внутрішнього ідеологічного пошуку, який генетично обумовлював національні інтереси цих країн у глобальній політиці. В Україні ж, як зазначають О. Литвиненко та В. Бондаренко, обрана стратегія формування держави-нації не зовсім виправдовує ті великі сподівання, що покладалися на неї [9].

Зважаючи на те, що західний та російський чинники є проявами геополітичного суперництва на глобальному та субрегіональному рівнях, між ними існує гостра конкурентна боротьба, у тому числі ідеологічна. У цій боротьбі Захід та прозахідні українські політичні сили поступово нарощують свою перевагу, оскільки вони пропонують більш привабливі, ніж Росія, альтернативи суспільно-політичного, економічного та культурного життя. Західна лібералізація включає передачу західного, насамперед європейського демократичного досвіду і спирається на потужні еко-

номічні та військово-політичні ресурси Заходу. При цьому здійснюється вплив на формування та підсилення саме демократичних елементів української суспільної свідомості та політичної ідеології. Підвищенню західного впливу також сприяє поступове зменшення кількості носіїв радянської ідеології, найсприйнятливіших до авторитарних цінностей, які привносить в Україну російський чинник. Водночас зворотною стороною західного впливу є глобалізація з її космополітичним началом, що розчиняє культурно-національні особливості й сумнівно сприяє націо- і державотворенню, а також невідповідність української політичної та економічної системи формальним європейським вимогам, форсована гонитва за якими може підірвати ресурсну та соціальну базу країни. Отже, говорити про суспільний та політичний консенсус щодо пріоритетних напрямів входження нашої держави у глобальний політичний процес ще зарано, і, безумовно, слід зважити на роль Росії у регіональних зв'язках України, її інтеграційних намірах.

Протягом державницько-пошукового та конституційного етапів ідеологічний пошук в Україні характеризувався зосередженістю на внутрішніх проблемах — пошуком економічної моделі, подоланні соціальних і політичних наслідків комуністичної системи, необхідністю винайдення оптимальної конституційної форми України, що значною мірою пояснює політику багатовекторності, нейтралітету та позаблоковості України на цьому етапі. Але з початку ХХІ ст. центр ідеологічної боротьби переміщується у зовнішньополітичну площину. Можливості будь-яких альтернатив ринковій економіці зникають, а вектор глобального розвитку стає стрижнем політично-ідеологічної боротьби. Можна погодитися із М. Михальченком у тому, що “жодній ідеології не уникнути тлумачення зв'язків країни із зовнішнім світом, оцінки процесів формування національно-цивілізаційної самосвідомості. В інформаційному суспільстві вже не можна відгородитися від світу в соціалістичному чи якомусь іншому таборі” [10]. У цьому сенсі саме ідеологічне протистояння стосовно напрямів зовнішньої політики стає однією з найголовніших детермінант розвитку політичного процесу в Україні.

Розглядаючи ідеологічні орієнтації громадян України, слід зауважити, що крім конкретних зовнішньо-ідеологічних уподобань, важливу роль відіграють сповідання суспільством певних цінностей й ідентичності. Існуючий в Україні ідентичнісний розкол відображає й існуючі

регіональні розбіжності у підтримці зовнішньополітичних ідеологічних настанов. Підтримка європейського майбутнього має місце і на Сході, і на Заході країни, залишаючись порівняно високою. Це змушує деяких суспільствознавців вбачати за нею внутрішній ідеологічний потенціал. Так, на думку В. Якушика, інтеграція України до європейських і трансатлантичних структур з початку ХХІ ст. все більш впевнено синтезується як суспільно-політична ідея. Європейське покликання адсорбує самоусвідомлення України в контексті модерної Європи, поєднуючи його із практичною настановою, яка і полягає в організації процесу набуття членства в європейських та євроатлантичних структурах. Спорідненість завдань давала змогу об'єднувати цілі європейської (ЄС) та євроатлантичної (НАТО) інтеграції у межах однієї суспільно-політичної ідеї. Певною мірою всі ці прагнення мали суттєву тенденцію на трансформацію в якості новітньої української національної ідеї [11]. Проте теза щодо потенціалу Європейської інтеграції як об'єднуючої загальнонаціональної ідеї не стала домінантною і довготривалою тенденцією суспільної свідомості.

Отже, ціннісна інтеграція в Європу так і не набула чіткої одноставної вербалізації у сучасному політичному та інтелектуальному житті України. Ідеологічні та культурні трансформації часто розглядалися й розглядаються нашою політичною елітою суто у функції легітимації владних реформ. У практичній політиці щодо формування національної держави превалює ліберально-марксистський підхід, що передбачає становлення політичної нації шляхом ліберально-економічних та політично-правових змін, які автоматично призведуть до ціннісно-ідеологічних трансформацій. Тому різні варіації на тему національної ідеї виправдовують олігархічно-клановий перерозподіл влади і власності, а не слугують тою печаткою, яка скріплює суспільство спільними цінностями [12]. Формування нової європейської ідентичності супроводжується концептуальною невизначенністю ролі держави та владних структур національного масштабу, загострюється боротьба між правими партіями та лівими [13]. Це й породжує розколи між глобально-політичними орієнтаціями населення всередині країни, існування в масовій свідомості одночасної та практично рівної підтримки протилежних напрямів зовнішнього курсу, неоднозначність позицій у різних регіонах країни.

Також у процесі політологічного аналізу слід враховувати, що вплив окремих країн чи міжнародних інституцій (корпорацій) на внутрішню політику держав зростає прямо пропорційно до послаблення позицій правлячих інституцій останніх. Держави, слабкі ідеологічно, інституційно, економічно зазнають подвійного тиску, оскільки їхня влада, впливовість розмиваються, спотворюються, ще не встигнувши сформуватися. Подальший розвиток цього протиріччя може набути небажаних наслідків, а саме: держава не здатна скористатися технологічними, економічними, соціокультурними перевагами глобалізації, проте активно переймає всі її негативні риси. Серед них — деградація державної влади, невиправдане посилення позадержавних джерел політичного та економічного впливу, перехід технологічної відсталості у стратегічну, ерозія національної ідентичності. Таким чином відкритість, яка потенційно могла б означати сприйнятливість до нових ідей і технологій, а також взаємозалежність як інструмент здобуття належного місця у міждержавних відносинах перетворюються на вразливість, незахищеність, несамостійність країни.

Глобальні ідеологічні конструкції, впливаючи на відносно молоду Українську державу, яка в силу історичних умов розвивалася під тиском єдиної тоталітарної моноідеології та не була адаптована до ідеологічної конкуренції, спричинили появу кількох суперечливих тенденцій у політичній свідомості та політичному процесі України. З одного боку, позитивне ставлення до глобальної демократизації, відкритості, прогресу, а з іншого — відсутність значущої лібералізації політичної свідомості суспільства, прагнення порядку та стабільної влади. Диспропорція, що збільшується між ефективністю української господарчої системи, з одного боку, і безперервним збільшенням масових претензій, породжуваних упродовженням у суспільстві ліберальних цінностей, західних стандартів споживання — з другого, має неминучим наслідком зростання соціальної напруженості. Загалом українська стратегія у внутрішньому і зовнішньому політичних процесах має ґрунтуватися на чітко визначених пріоритетах, які знаходять своє відображення в ідеологічних течіях, що обумовлюють розвиток нації. У цьому контексті Україна має визначитися як у пріоритетному в одному із трьох можливих напрямів: або обрати шлях до європейського співробітництва, або забезпечити гарантії незалежного розвитку як від Заходу, так і від Росії, або ж об-

рати позицію динамічної рівноваги між Сходом і Заходом, яка підтримується міжнародним співтовариством і яка є, на його думку, найбільш перспективною [14]. Виходячи із розколу суспільної свідомості та партійно-ідеологічних детермінант сучасної української політики, останній напрям глобальної стратегії справді виглядає достатньо перспективним з точки зору суспільної злагоди, але вимагає від політиків довгострокового дотримання обраного курсу.

Отже, узагальнюючи результати здійсненого дослідження можна зробити такі висновки. По-перше, нині, коли долю людства все більше визначають глобальні процеси, для України ключовим постає питання про знаходження власного місця в цих процесах, у вирішенні глобальних проблем сучасності при збереженні власної ідентичності, відповідного балансу між загальнолюдськими і національними інтересами. Тільки за цієї умови наша держава зможе відігравати гідну роль на міжнародній арені та набути високого міжнародного авторитету. Отже, глобальна доля України залежить від її здатності знайти свій шлях і модель розвитку, варіант інтегрування в систему світового співтовариства як самостійного, впливового і авторитетного суб'єкта політики. По-друге, участь України в глобальному політичному процесі неможлива без відповідних тенденцій у політичному процесі державного рівня — вона має відбивати основні цінності інтегративної національної ідеї, бути з акріпленою в ідеології державотворення, відображатися в суспільно-наукових розробках і дослідженнях, обґрунтовуватися у масовій свідомості через ідеологічну діяльність політичних партій та інших значущих політичних суб'єктів. По-третє, на тлі позитивного ставлення до глобалізаційного процесу, в Україні існує проблема конкретизації кроків задля більш щільного та ефективного залучення до нього. При вирішенні головного ідеологічного питання, з якою цивілізаційно-регіональною системою (західною чи російською) інтегруватися у глобальний світ, виникають ідеологічні розколи у суспільній свідомості та політико-партійній площині. Ця обставина породжує політичну нестійкість і періодично повторювані кризи влади — як у відкритій, так і латентній формі.

Разом з тим, слід наголосити, що проблема політико-ідеологічного позиціонування України у сучасному світі залишається перспективним напрямом сучасних політичних досліджень, оскільки вона синтезує в собі цілий комплекс складних

політичних проблем і концепцій, які нині визначають основні шляхи розвитку політичної науки в цілому.

Література

1. Даль Р. А. Демократия и ее критики — М.: РОССПЭН, 2003. — С. 473.
2. Зовнішня політика України: здобутки і проблеми / Упоряд.: В. А. Ребкало, В. А. Шахов. — К.: Знання України, 2007. — С. 6.
3. Біденко Ю. М. Суб'єкти політичного процесу глобального рівня та Україна: деякі тенденції // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна "Питання політології". — Х., 2008. — № 796. — С. 77.
4. Пирожков С. Україна в геополітичному вимірі: деякі пріоритети // Персонал. — Приложение № 5 (10) "Україна в сучасному геополітичному просторі". — 2000. — № 2 (56). — С. 31.
5. Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин // Персонал. — Приложение № 5 (10) "Україна в сучасному геополітичному просторі". — 2000. — № 2 (56). — С. 11.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка. — М.: ООО "Изд-во АСТ", 2003. — С. 40.
7. Колодко Г. Глобалізація і перспективи розвитку пост-соціалістичних країн. — К.: Основні цінності, 2002. — С. 22.
8. Манжола В. Квадратура інтеграційного кола (Актуальні проблеми європейської політики України) // Політика і час. — 2007. — № 4. — С. 14.
9. Бондаренко В. О. Глобальна ідейно-політична гегемонія та становлення нових незалежних держав / В. О. Бондаренко, О. В. Литвиненко // Стратегічна панорама. — 2000. — № 3–4. — С. 156.
10. Михальченко М. Українська національна ідея: підказки для політичних лідерів // Політ. менеджмент. — 2007. — Спец. вип. — С. 31.
11. Якушик В. Українська революція 2004–2005 років: головні ознаки та форми вияву // По той бік розуміння: Україна та Європа після Помаранчевої революції: 36. наук. ст. / За заг. ред. Г. Флікке, С. Кисельов. — К.: Атіка, 2006. — С. 98.
12. Амелюченко Н. Проблема соціальної інтеграції України у контексті осмислення досвіду Помаранчевої революції // По той бік розуміння: Україна та Європа після Помаранчевої революції: 36. наук. ст. / За заг. ред. Г. Флікке, С. Кисельов. — К.: Атіка, 2006. — С. 71.
13. Вакулич В. Політико-історичний вимір європейської традиції. — Кіровоград: Агрос, 2000. — С. 32.
14. Мадіссон В. Сучасна українська геополітика / В. Мадіссон, В. Шахов. — К.: Либідь, 2003. — С. 6.

Досліджено основні політичні цінності та демократичні орієнтири, що мають бути закріплені в ідеології глобального політичного позиціонування України.

Исследованы основные политические ценности и демократические ориентиры, которые должны быть закреплены в идеологии глобального политического позиционирования Украины.

The basic political values and democratic orientation are analyzed, which should be fixed in the ideology of global political position of Ukraine.

Надійшла 10 червня 2011 р.